

شناسایی و تعیین فون عقربهای شهرستان خرم آباد

سید محمود رضا طاهریان ♦

یافته / سال پنجم / شماره ۱۶

چکیده

مقدمه: مطالعات مربوط به بیولوژی و اکولوژی عقربها در ایران با محدودیت شدیدی مواجهه است و این مطالعات می بایست با شناسایی زیستگاهها و فون عقربهای هر منطقه در کشور آغاز و با بررسی خصوصیات زیستی (بیولوژی) و زیست محیطی (اکولوژی) آنها کامل گردد. هدف از این بررسی نیز شناسایی و تعیین فون عقربهای استان لرستان بود.

مواد و روشها: در این مطالعه توصیفی پنج منطقه از شهرستان خرم آباد تاشعاع بیست کیلومتری از هر طرف شهر انتخاب و در دو فصل بهار و تابستان با تعیین دمای محیط اقدام به صید عقرب گردید. در مجموع ۵۲ عقرب از این مناطق صید شد. جهت تغذیه عقربها از بندپایان مختلف مثل سوسرهای شرقی *Blatta orientalis* و آلمانی *Blatella germania* لارو پروانه، خرچاکی و مگس بالغ خانگی در آزمایشگاه استفاده شد تا تمایل تغذیه ای عقربها مشخص شود.

یافته ها: بر اساس نتایج بدست آمده، از مجموع ۵۲ عقرب صید شده ۲۹ عقرب آن از خانواده بوتیده *Buthidae* و ۲۳ عقرب از خانواده اسکورپیونیده *Scorpionidae* بودند. وفور جمعیت برای خانواده بوتیده در شهرستان خرم آباد ۵۶٪ و برای خانواده اسکورپیونیده ۴۴٪ می باشد که برای هر دو خانواده با توجه به مدت زمان محدود نمونه برداری وفور قابل توجه و نسبتا بالایی را نشان می دهد. برای نگهداری عقربها در آزمایشگاه لانه های مصنوعی از مقوا تهیه و در دسترس آنها قرار داده شد که به خوبی مورد استقبال واقع گردید. بیشترین تمایل تغذیه ای عقرب به مگس خانگی بالغ بود.

نتیجه گیری: بر اساس نتایج بدست آمده بیشتر عقربها مربوط به خانواده بوتیده و از نوع *Buthuthus Snuleyi* بود که این عقرب دارای نیش دردناکی است و روی سیستم عصبی تاثیر می گذارد. در کودکان و افراد مسن بسیار کشنده است. لذا شناخت این گونه راههای مقابله با آن از اهمیت زیادی برخوردار است.

واژه های کلیدی: عقرب، بوتیده، اسکورپیونیده، تغذیه آزمایشگاهی، لرستان

مقدمه

با آنکه بیش از سیصد میلیون سال است که عقربها بر روی کره زمین زندگی می کنند؛ اما در مقایسه با سایر بند پایان مهم پزشکی، زیست شناسی و بوم شناسی آنها در بسیاری از موارد ناشناخته مانده است (۱). به طوریکه در خیلی از مناطق کشور ما حتی از زیستگاههای عقرب نیز اطلاعات چندانی در دست نیست (۲). بررسی خصوصیات زیستی و زیست - محیطی عقربها با توجه به اهمیت آنها در مسائل بهداشتی و خطرات جانی ناشی از برخی گونه های آن در پزشکی می تواند ما را برای رسیدن به راهکارهای علمی و عملی مناسب جهت مقابله با آنها یاری نماید. اطلاعات در مورد عقربها در ایران بسیار محدود بوده و این کمبود اطلاعات در استانهای کشور از جمله استان لرستان بیشتر است. علت این مسئله این است که هیچ بررسی علمی دقیقی درباره عقربهای استان، تعیین فون آنها، شناسایی محللهای زیست شان و انجام نشده است (۳، ۲). این مطالعه می تواند به عنوان یکی از گامهای ابتدایی جهت شناسایی گونه های مختلف عقرب و تعیین خصوصیات بیولوژیک آنها در استان لرستان (شهرستان خرم آباد) محسوب شده و راه گشای مطالعات آینده گردد.

با توجه به تنگناهای موجود در مطالعه عقربها در لرستان اهداف اصلی مطالعه به شرح زیر تعیین گردید: تعیین فون عقربهای شهرستان خرم آباد، تعیین محللهای زیست عقربها در شهرستان خرم آباد، تغذیه آزمایشگاهی عقربها

مواد و روشها

در این مطالعه توصیفی و میدانی با توجه به محدود بودن اطلاعات در باره زیستگاههای عقرب در اطراف شهرستان خرم آباد از تجربیات افراد بومی و روستایی در محل استفاده شد. پنج منطقه از اطراف شهرستان خرم آباد تا شعاع بیست کیلومتری در دو مرحله در فصول بهار و تابستان جهت صید عقرب مورد بررسی قرار گرفت. دمای محیط منطقه در فصل بهار بین ۲۵-۲۸ و در فصل تابستان ۳۹-۴۱ درجه بوده است.

مناطق مورد بررسی عبارت بودند از:

- ۱- روستای تکانه در ۱۵ کیلومتری شمال خرم آباد که دارای زمین سنگلاخی بود و اطراف روستا تپه های کم ارتفاع زیادی وجود داشت.
 - ۲- مناطقی از بخش چگنی در فاصله ۲۰ کیلومتری غرب خرم آباد انتخاب شد که این منطقه پوشیده از سنگ های آبرفتی زیادی بود.
 - ۳- روستای ده سفید در ۲۰ کیلومتری شمال شرق خرم آباد که دارای جویبارها و چشمه سارهای طبیعی زیادی است.
 - ۴- یک منطقه سنگلاخی در فاصله ۳ کیلومتری شرق خرم آباد
 - ۵- بازدید و جستجو در بافت قدیمی شهر خرم آباد
- در بررسی های فوق در چهار منطقه اول، جهت گرفتن عقرب سنگها را جا به جا کرده و در صورت وجود عقرب به وسیله یک انبر بلند اقدام به صید آن نموده و سپس آنرا در شیشه جای داده و به آزمایشگاه ارسال می شد. با توجه به این که عقربها موجوداتی شب فعال هستند، در بافت قدیم شهر خرم آباد هنگام غروب، حیاط برخی از منازل آب پاشی شده و در شب برای صید عقرب اقدام می شد. در آزمایشگاه جهت تغذیه عقربها از بند پایان مختلف مثل سوسری های شرقی^۱ و آلمانی^۲، لارو پروانه ها، خرخاکی و مگس بالغ خانگی استفاده گردید تا تمایل تغذیه ای عقرب در آزمایشگاه مشخص شود. برای استقرار عقربها در قفس های نگهداری از لانه های مصنوعی که با مقوا ساخته شده بود استفاده گردید، که به دلیل تمایل عقرب به استراحت در جای تاریک در هنگام روز مورد استقبال زیاد آنها قرار گرفت. اطلاعات توسط آمار توصیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته ها

در بررسی های به عمل آمده در روستای تکانه تعداد ۲۸ عقرب در طی فصل بهار صید شد؛ ولی در تابستان نمونه ای به دست نیامد. در روستای ده سفید در تابستان ۱۴ عقرب صید گردید. در منطقه شرق خرم آباد ۲ عقرب صید شد که یکی از آنها رنگ تیره داشت و انتهای پاها و انبرک های آن به

1- *Blatta orientalis*2- *Blatella germanica*

همانطور که اشاره گردید تعیین هویت دقیق نشدند که از آنها به نام شناخته نشده نام برده می شود. این مسئله نشان دهنده وفور بسیار بالای عقرب فوق در خرم آباد است. این مورد با اطلاعات فروزان پی در مورد غالب بودن عقرب بوتیده در غرب کشور هماهنگ می باشد. این عقرب دارای نیش بسیار دردناکی می باشد و روی سیستم عصبی موثر است و در کودکان زیر پنج سال و افراد مسن می تواند کشنده هم باشد (۱).

عقربهای خانواده اسکور پیونیده ۲۳ عقرب بودند که ۴۴٪ عقربهای صید شده را شامل می شوند. عقربهای اسکور پیونیده صید شده همگی متعلق به گونه همیسکور پیوس لپتوروس^۵ بودند که قبلا وجود آنها در مناطق معتدل گزارش نشده بود و در کتاب عقرب شناخت (فروزان پی) تنها وجود آنها در خوزستان و مناطق گرمسیر اشاره شده است. این عقرب از مهمترین عقربهای کشور بوده و عامل اصلی مرگ و میر ناشی از عقرب در ایران می باشد (۵). ذکر این نکته ضروری است که از ۲۳ عقرب اسکور پیونیده ۲۲ تای آنها از منطقه شمال شرقی خرم آباد یعنی روستای ده سفید، ۴ نمونه (تقریباً ۱۵٪) و روستای تکانه ۱۸ نمونه (۸۰٪) و تنها یک عقرب اسکور پیونیده از سایر مناطق به دست آمده است (۵٪).

References

- ۱- فروزان، پی. عقرب شناخت، انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۳۶.
 - ۲- دهقانی، ر.ا. خصوصیات مرفولوژیک و بیولوژیک عقرب ادنتوبوتوس دوریه، ۱۳۶۸.
 - ۳- حبیبی، ط. جانور شناسی عمومی، جلد سوم، بند پایان انتشارات دانشگاه تهران، سال ۱۳۶۸.
 - ۴- تیرگری، س. استراتژی ما در مطالعه و مبارزه با عقرب، خلاصه مقالات سمینار عقرب و عقرب گزیدگی، ۱۳۶۸
- 5-Williams S C, Scorpion bionomic ,1987.

- 1- Ortochirus
- 2- Buthidae
- 3-Scorpionidae
- 4-Buthuthus saulcyi
- 5-Hemiscorpius lepturus

رنگ روشن بود و به نظر می رسید از جنس ارتوکایروس^۱ از خانواده بوتیده باشد و عقرب دوم نیز جنس و گونه آن مشخص نشد. در منازل بافت قدیم شهر نیز ۴ عقرب صید گردید.

در آزمایشگاه، گونه های عقرب با توجه به کلیدهای موجود تعیین هویت شد و مشخص گردید که در استان لرستان دو خانواده از عقربهای ایران یعنی خانواده های بوتیده^۲ و اسکور پیونیده^۳ وجود دارند که در اغلب مناطق شهرستان خرم آباد غیر از مناطق شمال شرقی آن یعنی روستای تکانه و روستای ده سفید وفور اصلی عقرب با خانواده بوتیده می باشد. نتایج بررسی در جدول شماره ۱ آورده شده است.

جدول شماره ۱: گونه های صید شده عقرب و تعداد هر یک از آنها با

توجه به منطقه مورد بررسی

نام روستا	تعداد عقرب صید شده	خانواده بوتیده گونه بوتوتوس سلسی آی	خانواده بوتیده تعیین هویت نشده	خانواده اسکور پیونیده گونه همیسکور پیوس
تکانه	۲۸	۱۰	-----	۱۸
ده سفید	۱۴	۱۰	-----	۴
چگنی	۴	۳	-----	۱
شرق خرم آباد	۲	-----	۲	-----
منازل خرم آباد	۴	۴	-----	-----
جمع	۵۲	۲۷	۲	۲۳

در تغذیه عقرب ها بیش از ۹۵٪ موارد تغذیه از مگس خانگی بالغ انجام گرفت و تمایل تغذیه ای عقرب به مگس بیش از سایر بندپایان بود.

بحث

با توجه به یافته های فوق مشخص گردید که تعداد ۵۲ عقرب در طی بررسی، صید شده است که متعلق به دو خانواده عقربهای ایران می باشند. از این تعداد عقرب ۲۹ عقرب از خانواده بوتیده بودند که ۵۶٪ عقربهای صید شده را شامل می شد. از ۲۹ عقرب خانواده بوتیده ۲۷ عقرب به گونه بوتوتوس سلسی آی^۴ تعلق داشتند که ۹۳٪ عقربهای این خانواده را شامل شده است. دو عقرب دیگر این خانواده